

DIAKONIENS SPRÅK

AV KJELL NORDSTOKKE:

Opprinnelig foredrag på Nordisk Diakon- og Diakonissemøte,
Aarhus - 12. juni 1999.

1. Diakonien er ikke taus.

Har diakonien sitt eget språk? Mange vil avvise dette og hevde at diakonien kjennetegnes ved at den er taus. Den velger handlingen som uttrykksform. Slik sett kan hender og blikk vel tale, men det skjer uten ord. Det betyr ikke at den kirkelige identiteten blir borte, sies det, for diakonien har nettopp stor betydning som kirkens kroppsspråk.

Blant dem som har forsøkt å legge denne tankegangen til rette teologisk er den kjente tyske teologen Paul Althaus. I en artikkel fra 1954 om diakoniens teologiske sted, "Der theologische Ort der Diakonie" (Zeitschrift f. syst. Th.) beskriver han diakonien som kirkens "schweigende Wort", som taust ord.

Diakoni er "ord", det står fast, men ikke er uttalt ord. Det er ord på samme måte som Jesus Kristus ble "Ordet", inkarnert i menneskers liv. Både Jesu forkynnelse og hans barmhjertighetsgjerninger hører med i bildet av det inkarnerte ord. På samme måte som kirkens forkynnelse står i kontinuitet med Jesu forkynnelse, står kirkens diakoni i kontinuitet med hans gjerninger. Det første ordet er uttalt, det andre er taust.

Althaus understreker imidlertid at begge ordene hører uløselig sammen. Det tause ord gjør for det første forkynnelsen troverdig, særlig i en tid preget av ordinflasjon, bemerker Althaus i en 45 år gammel tekst. Vår tid må vel sies å være enda mer overstrømmet av ord og av bilder, så det skulle for så vidt gjøre diakonien enda mer betydningsfull. For det andre viser forkynnelsen til diakoniens egentlige betydning, fortsetter Althaus. Derfor kan heller ikke diakonien opptre alene. Fordi den selv er taus, trenger den å vise til forkynnelse tydelige ord.

Innenfor et teologisk skjema kan dette virkelig tilforlatelig, særlig fordi viktige teologiske anliggender fastholdes. Men i virkelighetens verden er dette mer komplisert.

For det første er diakonien i praksis aldri taus. Det tales der hvor det utøves diakoni. Det spørres, det trøstes, det oppmuntres, det samtales, det vises til mulige veier å gå, det vitnes om håp, om tro og om kjærlighet. Her kunne noen innvende at dette ikke er forkynnelse. Det er medmenneskelig samtale eller også profesjonell tale.

Men selv om ordene ikke tar form av tradisjonell forkynnelse, er de likevel ladet av teologi. De bærer vitnesbyrd, de er verken tause eller nøytrale. Med mindre institusjonelle rammer og ideologisk tilpasning har brakt diakonien i den situasjonen at dens ord er blitt utydeliggjort og nøytralisert. Heller ikke når dette skjer, handler det ikke om å bringe diakonien til taushet. I stedet tenderer det diakonale ord i rammen av institusjonell virksomhet innenfor offentlig helse- eller omsorgsarbeid å bli et sekularisert ord, preget av det språk som er foreskrevet for denne typen virksomheter.

Dette treffer den typen diakoni som står i tradisjonen fra sykepleien, og det er kanskje diakonissen ved sykesengen Althaus har for øye når han beskriver diakonien som "taust ord", mens sykehuspresten er like om hjørnet, klar til å komme med det forløsende Gudsord som den barmhjertige diakonisse har lagt forholdene til rette for.

Virkeligheten i dag er imidlertid annerledes. Mange diakoner og diakonisser har en annen utdanning enn sykepleie. Mange er pedagoger, noen er sosialarbeidere. Snakketøyet er et uunnværlig redskap i deres daglige gjerning. Stadig flere arbeider i kirkelig sammenheng, som menighetsdiakoner eller på annen måte direkte knyttet til kirkelig virksomhet. Å beskrive deres handlingsrom som taust når det gjelder forkynnelse, er direkte misvisende.

Dermed blir det andre hovedpunktet hos Althaus også problematisk, nemlig det som hevder at det er forkynnelsen som viser diakoniens egentlige mening. Dette utsagnet er ikke så problematisk dersom det er klart at diakonien selv aldri er taust. Men dersom det derimot hevdes at den er taust, blir diakonien henvist til og gjort avhengig av forkynnelsen, det vil presten og hans/hennes autoritet. Diakonien får derved ikke bærekraft i seg selv, ofte vil den i praksis oppfattes som en sekundær kirkelig virksomhet, mens forkynnelsen er det egentlige og konstituerende i kirkens liv. Noen sier at diakonien er å oppfatte som konsekutiv, den er en følge av forkynnelsen. Men det er aldri helt klart hva slags følger det er tale om. Handler det om individuelle gode gjerninger (som vi lutheranere ofte er engstelige for å snakke for høyt om), om alminnelig moral (luthersk kallsetikk, gjerne knyttet til den enkeltes yrkesutøvelse), eller handler det om organiserte diakonale tiltak? Det siste blir ut fra denne tanketanken bare en av flere muligheter. I praksis kan dette komme til å gjøre det valgfritt å drive diakonal virksomhet, noe menighetene kan sette i gang dersom det passer, avhengig om det finnes ildsjeler, ressurser, egnede oppgaver etc.

Men er ikke diakonien meningsfull nettopp ved å være diakoni? Rommer ikke diakonien selv motivasjon, mål og mening på en måte som gir den bærekraft, også teologisk bærekraft? Slik at det kan settes gode og meningsfulle ord på det diakonien er og gjør?

Eller er det faktisk slik at diakonien ikke er i stand til å bekrefte seg selv teologisk? At den må lene seg til forkynnelsens mål og mening for å være troverdig i teologisk forstand. Med andre ord: At det er overlatt til forkynneren å gi endelig aksept for diakonien?

Spørsmålet gjelder ikke bare om diakonien er taust, men om den er talefør. Etter min oppfatning er det viktig å hevde at diakonien er i stand til å sette ord på det den er og det den gjør. Gode og meningsfulle ord. Ord som kan settes sammen og fungere som språk. Med sin egen ordrikdom. Her handler det ikke bare om en bestemt fagterminologi, men også om symboler, metaforer, idiomatiske uttrykk, korrelater og synonymymer. Kanskje også om en egenartet grammatikk og syntaks-lære. Som gjør at språket kan brukes, bevirke kommunikasjon, bekrefte tilhørighet og slektskap, uttrykke visjoner, formulere det vi tror.

Finnes et slikt diakonalt språk? Et språk som bekrefter identitet og bevissthet, og som uttrykker hva diakoni er og hva diakoni gjør. Og nettopp fordi diakonien tar utgangspunkt i Jesu ord og gjerning og i hans kall til tjeneste, må dette språket også være solid teologisk reflektert.

2. Det diakonale språk og det historiske røtter.

Dersom vi ser på det diakonale språket slik det har utviklet seg innenfor den bevegelsen som startet i Tyskland på 1830-tallet og som mange av oss står i tradisjonen fra, hva kan vi si kjennetegner dette språket.

Det første jeg tror vi kan si, er at det har vært lavmælt. Diakonissene og diakonene har ikke vært kjent for å løfte stemmen, iallfall ikke innad i kirken. Ofte er de blitt sittende stille på kirketrappen i forventning om at kirken skulle ha bruk for dem. Andre i kirken har vært langt mer taleføre, mer høyrøstet, mer oppsatt på å få sette kirkens dagsorden. Diakonen har som oftest tatt alt dette til etterretning, selv om det innad kanskje har vært mumlet om at det skjedde en uheldig forfordeling. Litt slik som det ble mumlet i den gresktalende delen av menigheten i Jerusalem, slik det fortelles om i Apostelgjerningene 6. Men uten at noen apostler har grepet inn slik de gjorde den gangen. I stedet oppfattes diakonene gjerne som litt forsagte, ikke helt veltilpassede, og kanskje litt utydelige. Hva er det de egentlig vil? Det faller ikke alltid lite lett å tale diakoniens sak, og kanskje enda mindre diakonenes sak i våre nordiske folkekirker. Ikke i frikirkene heller, for den saks skyld.

Har diakonien den samme lavmælte opptreden i samfunnet? Det finnes heldigvis mange gode eksempler på diakonisser og diakoner som har tatt kraftig til orde, helst i forsvar for svake og tilsidesatte. Hjemme i Norge er Petter Skauen en utrettelig talsmann for indianernes rettigheter i Mellom-Amerika, en diakon ansatt i Kirkens Nødhjelp med lang praksis i Guatemala. En tid måtte han forlate landet på grunn av dødstrusler, og de seneste årene har han vært aktiv på topp-politisk nivå for å få til fred og forsoning i dette fattige landet. Han har aldri spart på stemmen når det gjaldt å forsvare ofrene for urett og undertrykkelse.

Det er utvilsomt mange andre som på sitt sted har vært like kompromissløs og utvetydig i rollen som advokat for fattige og tilsidesatte. Men kjennetegner dette diakonien generelt? Eller er det et like framtrædende trekk ved diakonien at den vet å tilpasse seg?

Jeg vedgår at jeg vet for lite om dette. Men jeg mener å kunne finne et diakonalt språk som ble utviklet i tradisjonen fra Kaiserswerth og som framfor alt er preget av ydmykhet og lydighet. Den brasilianske diakonissen Ruthild Brakemeier har skrevet en spennende mastergradsoppgave om den kvinnelige diakonien, slik den startet med Fliedner og utviklet seg til et rigid system av selvutslettende lydighet overfor ledelsen. Selv Fliedners kone Friederike reagerte på den strenge orden som ble etablert. Likevel tok hun til etterretning mannens beslutninger og den teologiske forståelse den var tuftet på.

Øvelse i diakoni var en øvelse i lydighet like mye som det var en øvelse i sykepleie, Norske Cathinka Guldberg som oppholdt seg i Kaiserswerth på 1860-tallet, reagerte negativt på den strenge disiplinen, men underkastet seg den.

Etter min oppfatning gav dette diakonien en væreform preget av servilitet og selvutslettelse. Noen har villet se en forbindelse herfra til det strenge klosterlivet, men det er vanskelig å påvise at det er herfra at Fliedner og andre hentet impulser. Derimot var bildet av det velordnede borgerlige hjem sterkt framme i bevisstheten. Diakonissedrakten var jo opprinnelig drakten til den gifte husfrue, den legitimerte med andre ord ugifte kvinners plass i yrkeslivet, lenge før dette var tenkelig i samfunnet for øvrig. Senere er den blitt forbundet med ordensliv og religiøse forpliktelser.

Diakonissehjemmet og Diakonhjemmet var velordnet og disiplinert. Her bestemte far (forstander) og mor (forstanderinnen). Lydighet var første bud og fremste dyd. Selvsagt var det også mye mer: tilhørighet, fellesskap, tradisjoner og ritualer, og alt dette gav særlig diakonissene, men også i noen grad diakonene, et felles språk.

Som diakonalt språk hadde det imidlertid, etter min oppfatning, klare begrensninger. Det var internt. Bare den som tilhørte fellesskapet, skjønte det. Det har å gjøre med at det var et hjemmespråk som ikke uten videre kommuniserte utenfor hjemmet. Og det var formet av hjemmets krav og behov. Det bekreftet de roller brukerne av språket var forventet å gå inn i.

Det er derfor ikke til å undres over at diakonissene og diakonene ikke er blitt opprørere eller urostiftere. De er lojale husfolk som villig går til den tjeneste de er satt til, enten dette er i kirken eller i samfunnet.

3. En talefør diakoni.

Den første utfordringen til det diakonale språk består i å frigjøre det fra den taushet, eller også servilitet som det ofte har vært preget av. Nettopp henvisningen til Jesus og hans gjerning grunngir at diakonien må tale myndig.

Evangeliene forteller at Jesu myndighet kom til uttrykk ved å reise opp mennesker som var rammet av sykdom, urett eller annen nød. Myndig lukket han inn i fellesskapet den som var blitt utestengt, og han myndiggjorde til tjeneste mennesker som ble holdt for å være uverdige eller ubetydelige. Også urkirken var preget av en diakonal praksis som talte myndig om det utstøttes menneskeverd.

Også i dag trenges myndige diakoner. De trenges både i kirken og i samfunnet. Særlig i situasjoner hvor mennesker bringes til taushet, enten fordi de ikke holder mål eller ikke svarer til forbrukerideologiens krav om funksjonalitet, skal en talefør diakoni avsløre urett og forkynne Guds gode vilje for alle mennesker. I handling og ord.

En slik myndighet gjør at sanne ord blitt satt på den virkeligheten som diakonien handler innenfor. Det siste offentlige maktutredningen tar opp hvor viktig definisjonsmakt er. Det er mulig å finne ord som avslører den uverdighet vantenkning og rutiner har dekket til, og tilsvarende ord som mobiliserer og myndiggjør.

4. Grammatikk og terminologi.

Den andre utfordringen ligger i å la det diakonale språk gjenspeile det som kjennetegner den diakonale handling, og det på en måte preger grammatikk og syntaks.

For det første bør det diakonale språket være verbalt i den forstand at framhever verbene i egenskap av handlingsord. Det gjenspeiler det bibelske bildet av Gud som ser, hører, stiger ned, frelser og forløser. Slik dannes en viktig motvekt til raden av substantiver som sier mye om hvordan tingene er, men mindre om hva som kan endres.

For det andre bør det diakonale språk bevisst gi flere rollen som subjekt. Gjennom språket er det mulig å redusere noen til passive objekt, men det finnes også taleformer som er inkluderende. Når mennesker som er myndiggjort som subjekter får verb (handlingsord) knyttet til seg, er det satt lovende rammer for at noe nytt kan skje. Mennesker kan reise seg, vei å gå på kan bli funnet.

For det tredje bør det diakonale språk være preposisjonsbevisst. Det er forskjell på å gjøre noe for andre og å gjøre noe med andre. Også i dette tilfellet vil språket enten passivisere eller mobilisere.

For det fjerde bør det diakonale språk være åpent. Det må gi plass for fantasi og artistisk kreativitet, og det må ha evne til å møte tvetydigheten i vår tid som utfordring og særlig mulighet. Også som fagspråk er det åpent i den forstand at det vet å bruke sakssvarende terminologi samtidig som rotfestet i tro og håp gjør at det aldri kan settes for bastante grenser for begrepene som brukes. Kanskje kan dette også oppfattes som en form for to-språklighet, som en evne til å tale i flere rom, både i det faglige-saklige og i troens og tjenestens rom. Diakonal spiritualitet lever i sammenheng og spenning mellom disse to rommene, og det diakonale språk gjenspeiler denne identiteten.

Derfor må språket også inneholde ord som bekrefter denne identiteten. Ord som tjene, handle, helbrede, forvandle. Ord som bekrefter det kristne menneskesynet og som vitner om Guds generøse omsorg for alle mennesker, og særlig for det svake og tilsidesatte.

Kjell Nordstokke, forstander
Det norske Diakonhjem, boks 184, 0319 Oslo